

ענן של פילוסופיה

הייתכן שחקירות פילוסופיות של לודוויג ויטגנשטיין אינו ספר, אלא אלבום מוזיקלי תזזיתי? מיכל ספיר משרטטת מסלול קריאה ופרשנות בכתביו של ויטגנשטיין, העובר במוזיקה, בספרות, בעננים צמריריים, בצמתי דרכים, בסוסוני ים ובאתיקה.

מאמר מאת מיכל ספיר אוקטובר 28, 2017

11._With_Eccles_at_the_Kite-Flying_Station_in_Glossop.jpg

[1] לודוויג ויטגנשטיין וויליאם אקלס בתחנת העפיפונים בגלוסופ שבאנגליה, 1908
תצלום ברשות הציבור

מספרים שבשנת 1927, כשלודוויג ויטגנשטיין חידש את קשריו עם חברי החוג הווינאי אחרי תקופת השתיקה שלו בעקבות צאתו לאור של ספרו הראשון, מאמר לוגי-פילוסופי, הוא סירב בתחילה לדון אתם בסוגיות פילוסופיות טכניות, ובמקום זה התעקש לקרוא להם שירה. במקום אחד אפילו קראתי שהוא עשה את זה בעודו מפנה להם את גבו. מכיוון שאני לא פילוסופית וכבר מזמן לא באקדמיה, ולמעשה בכלל מתעסקת במוזיקה ובספרות, חשבתי לעשות משהו דומה. כלומר, לא לדבר כשגבי מופנה אליכם, אלא לדבר בצורה לא פילוסופית. אולי בצורה פואטית¹.

אני רוצה לדבר על השנים 1929-1930. זאת תקופה שמעסיקה אותי כבר זמן רב. נדבקתי אליה כשכתבתי את הביוגרפיה של סבא שלי, פנחס ספיר, שבדיוק אז, בסוף 1929-תחילת 1930, יצא מפולין והגיע לפלשתינה, שבה השתקע ובה עשה לאחר מכן אי אלו דברים. תוך כדי כך גיליתי שגם הסופר דוד פוגל הגיע בדיוק באותו זמן לפלשתינה - אבל בניגוד לסבא פנחס, פוגל שנא את מזג האוויר, את החרקים ואת האנשים, וברח תוך זמן קצר חזרה לאירופה. שני הסיפורים האלה הרגישו בדרכם משמעותיים בשבילי. והשנה שבה התרחשו הצטיירה בעיניי כשנה שקשורה בנקודות מפנה: בשאלות של בית, מזג ונסיעות, וזה דיבר אלי מאוד. הדברים התפתחו לאט לאט ובסוף יצא כתב-יד, מעין רומן, שסובב סביב תל אביב והכרך האירופי בשנים 1929-1930, ומביט על התקופה הזאת כעל צומת שבו חוצות זו את זו סוגיות של מודרניות ומודרניזם, עירוניות, תנועה, גוף ושפה.

[2] [35. _Portrait_of_Wittgenstein.jpg](#)

[3] ויטגנשטיין בעת קבלת מלגת לימודים מטריניטי קולג', 1929
תצלום ברשות הציבור

ואז הזמינו אותי לדבר בערב לכבוד הספר שענת מטר ערכה על ויטגנשטיין ועל מודרניזם. וראיתי שגם אצל ויטגנשטיין, שלעתים רחוקות הרגיש בבית², אותה נקודת זמן סימנה מפנה, תזוזה משמעותית, מעבר. שהרי בשנת 1929 הוא חזר לעסוק בפילוסופיה, קיבל משרה בקיימברידג' והתחיל לנסח את המחשבות שופיעו שנים לאחר מכן בספר *חקירות פילוסופיות*, מחשבות שאותן אנחנו מכירים כמחשבות האחרות של "ויטגנשטיין המאוחר".

הנה משהו שוויטגנשטיין כתב בפתח הדבר *לחקירות פילוסופיות*: "את המחשבות הללו כולן כתבתי כהערות, כפסקאות קצרות. לעתים הן שרשרת ארוכה למדי באותו הנושא, ולעתים הן מדלגות בחילוף מהיר מתחום אחד למשנהו"³. אז תרשו לי לנתק לרגע את השרשרת, ולטעון שחקירות פילוסופיות זה לא ספר אלא דיסק.

[4] [2aed98cae2059742fbdffd10021b33d8.jpg](#)

[5]

ויטגנשטיין מנגן בבנג'ו

מתוך fusionmagazine.org [6]

כי אנחנו יודעים שאצל ויטגנשטיין לא פעם, יותר מאשר מה שהוא כותב, חשוב מה שהוא לא כותב. והנה משהו שהוא העיר ברגע אכול ספקות בזמן ששקד על כתיבת *חקירות פילוסופיות*:
 "אין ביכולתי לומר בספרי ולו מילה אחת על המשמעות שהייתה למוזיקה בחיי. איך אם כן אני יכול לקוות שאובן?"⁴

ובפתח הדבר *לחקירות פילוסופיות* הוא בכלל טוען שמשום שהספר נוסע דרך שדה מחשבות רחב, שתי וערב, לכל הכיוונים, ושההערות הפילוסופיות שבו אינן אלא אוסף של מתווי נוף אשר נוצרו בשעת מסעות ארוכים וסבוכים, זה בכלל לא ספר אלא פשוט אלבום:

"נוכחתי... שמחשבותי דועכות במהירות אם אני מנסה לכפות עליהן התקדמות בכיוון אחד בניגוד לנטייתן הטבעית. וזה היה קשור כמובן לטבעה של החקירה עצמה. דהיינו, היא מאלצת אותנו לנסוע דרך שדה מחשבות רחב, שתי וערב, לכל הכיוונים. - ההערות הפילוסופיות שבספר הזה הן כביכול אוסף של מתווי נוף, אשר נוצרו בשעת מסעות ארוכים וסבוכים אלה. נגעתי באותן הנקודות, או כמעט באותן הנקודות, תמיד מחדש ומכיוונים שונים, ושרטטתי תמונות חדשות כל העת... שאותן צריך היה עתה לארגן, ולעתים קרובות לחתוך, כך שהמתבונן בהן יוכל לקבל תמונה של הנוף. - לפיכך ספר זה בעצם אינו אלא אלבום."⁵

טוב, אז אם *חקירות פילוסופיות* הוא בכלל לא ספר פילוסופיה אלא אלבום, ועוד כזה חסר מנוח שנוסע כל הזמן הלוך ושוב ומתפרש לכל מיני כיוונים, אז אולי יש לי בכל זאת מה להגיד עליו. איך נוצר הספר התזזיתי שהוא מתאר? אני רוצה לנסות לאפיין את נקודת המפנה הזאת של ויטגנשטיין במונחים של גוף ותנועה. בואו נחזור רגע לאחור ונסתכל בטרקטטוס, שנכתב בשנים 1918-1919.

[7] [wittgenstein-teacher-03.jpg](#)

[8] ויטגנשטיין ב-1920
תצלום ברשות הציבור

כשוויטגנשטיין ניסה לראשונה לפרסם אותו, הוא נתן לו את הכותרת *Der Satz*, שבגרמנית משמעה טענה, משפט, וגם קפיצה. ויטגנשטיין מנסה בעזרת הטענות שלו לקפוץ, כלומר, לגשר באמצעות ההיגיון על התהום שבין השפה לבין העולם. אבל הוא לא מגיע לצד השני. הוא נופל: "possible the of short far fallen have I that conscious am I Here", הוא כותב בפתח הדבר [6](#). ומקריאה בטקסט עצמו אפשר להבין באיזה נסיבות דברים נופלים בו: הם נופלים "תחת מושג צורני", או תחת תיאור מסוים". [7](#)

כלומר, הניסיון לקפוץ (מעל הפופיק?) מוליד מאמר (לוגי-פילוסופי) מוסגר, נתון בסוגריים, שבתוכם הגוף ניצב, ונופל, וחוסם את האחר: "(משפט, תמונה, מודל, דומים, במובן שלילי, לגוף מוצק המגביל את מרחב התנועה של גופים אחרים. במובן חיובי, הם כמו מרחב המוגבל על ידי עצם מוצק, שבו יש מקום לגוף)". [8](#)

זאת, כותב ויטגנשטיין, היא הצורה הכללית של אותה טענה, תמונה או מודל, של אותו Satz:

$[p; N(\xi); \xi]$

הנה W עומד על צדו, בדמות האות היוונית קסי, ξ , ס' בעברית, או שמא אפס, cipher, המשתנה המקרי; עומד על רגל רעועה אחת בכתב נטוי בתוך הסוגריים שלו, בתוך המרחב המוגבל, עומד ונוטה ליפול. קורס לתוך עצמו:

ξ . המשפטי המשתנה של הערכים כל שלילת היא $[N(\xi)]$ 5.502
001.6 ... כל משפט הוא תוצאת יישום עוקב של הפעולה $(N)'(\xi)$ למשפטי-יסוד.

כמו שכותב יובל לוריא [בספר שלכבודו נכתב הטקסט הזה](#) [9], הטרקטטוס מראה שאי אפשר לעגן את השפה באופן לוגי בעולם. [9](#) או שהקפיצה מהשפה אל העולם אינה יכולה להיעשות בדרך של לוגיקה. ויטגנשטיין מוסיף ומסביר שלפיכך עולם הלשון שהטרקטטוס מצייר הוא מעין מעגל סוליפסיסטי שצף בתוך הספירה האתית ומסמן את גבולותיה הפנימיים: "הספר שלי משרטט גבולות לספירה של האתי מבפנים כביכול" [10](#)

, הוא כותב במכתב ללודוויג פיקר (Ficker). ובספר עצמו הוא משתמש בדימוי יפה של השפה כמין ירח פועם, עיגול שיכול רק להתמלא ולהתמעט בכללותו, כי הוא תמיד נתון בתוך גבולותיו כשהוא צף בחלל האינסופי של האתיקה:

43.6 כשהרצון הטוב, או הרע, משנה את העולם יכול הוא לשנות את גבולות העולם בלבד, לא את העובדות; לא את מה שיכול להתבטא בשפה.
בקיצור, על העולם כולו להיהפך על ידי כך לאחר. כביכול, חייב הוא לחדול או לגדול מחדש, כל-כול. [11](#)

ה-W הזה, ה-whole ש-waxes and wanes, או ה-M ההפוך המתחבט והמט לנפול, מזכיר לי את דמויות המודרניזם המוקדם, אלה שעל חלקן מיכל פלג כותבת בחלק הראשון של ספרה [היפההחתרנים](#) [12](#). אחת התמות המרכזיות בספר הוא החיבור בין "הרגישות המודרניסטית לתחביר ולדקדוק של הרומן", או מה שאפשר אולי לקרוא לו ה"ויטגנשטיניות" של הרומן המודרני, לבין "הקשר המובהק בין היצירה המודרנית לתנועה". פלג קוראת לדמויות המודרניסטיות האלה בשם "הנוסעים", אף שלמעשה אפשר גם לומר עליהם שבצורה זו או אחרת כולם מרותקים למיטתם.

אני חושבת על אקאקי בהאדרתשל גוגול, הפוסע על אבני המרצפת של פטרבורג על קצות האצבעות. על פרוסט השוכב במיטתו, בדמדומי הזיכרון, וכתבתו מתארת תנועה ספירלית אל האינסוף שצומחת מתוך הערפל שמתחת לשמיכה. על רילקה שנע ומתרווח עם הרוח על סף הרוחק. על רוברט ואלזר שהכמיהה לוחצת עליו מבפנים וגורמת לו לחוש את הכאב וכל רעידותיו הפתאומיות. על קפקא הכפוף והמכונס, ש"אין לו פיסת קרקע אלא כדי צורך רגליו" וש"על המיטה שבחדרו הוא רואה בגופו אמצעי לפסוח על פני מפתנים" [13](#).

הציטוט האחרון לקוח מתוך ספרם של ז'יל דלז ופליקס גואטרי, [קפקא: לקראת ספרות מינורית](#), שבו הם מתארים את אותה עמדה של הימלטות נייחת [14](#), עמדה של מי שנמצא כל הזמן בתנועה תוך הישארות במקום. דלז וגואטרי מבקשים להראות איך בספרות, בלשון הפואטית, אפשר לצאת מהתקיעות של הטענה, של המאמר הלוגי-פילוסופי המוסגר, ולדבר בכל זאת על מה שאי אפשר לומר בבירור, ושעל אודותיו הטרקטטוס ממליץ לכן ללשון הלוגית לשתוק. הם מתארים את השפה והקיום המינוריים של קפקא, שלדעתם מבצעים את ההימלטות הנייחת הזאת, כמאופיינים באינטנסיביות רוטטת, בהימצאות על ספים תוך התחככות בכל המקטעים מבלי להשתקע באף אחד מהם, בהוויה דה-טריטוריאליזם שחוצה את הגבול בין הפנימי לחיצוני.

[\[10\] 130903_WittgensteinHaus_Ext01.jpg](#)

[11] בית סטונבורו/בית ויטגנשטיין

bnr.bg [12] מתוך

בין השנים 1926 ו-1928 ויטגנשטיין עסק בתכנון בית בווינה עבור אחותו מרגרט. בתהליך התכנון הקפדני והדייקני, הוא התמקד בעיקר בחלונות, בדלתות וברדיאטורים, כלומר בספים שמקשרים ונושאים ונותנים בין הפנים לבין החוץ. התוצאה היא בית מודרניסטי נקי, מינימליסטי ואנין, שעליו ויטגנשטיין אמר:

"הבית שבניתי בשביל גרטל הוא תוצר של אופן רגישה בהחלט ושל נימוסים טובים, וביטוי של הבנה רבה... אבל חיים קדמוניים, חיים פראיים שחותרים להתפרץ אל המרחב - זה חסר".¹⁵

אפשר אולי לומר שהבית הזה גם הוא מין W דחוס בתוך סוגריים, ששואף לפרוץ מעבר לאותן תנודות זעירות מאין כמותן שמכל פלג מתארת אצל הנוסעים מתחילת המאה, מאותו ריקוד מולקולרי אינטנסיבי ומינורי שמתארים דלז וגואטרי, אל מרחב פראי ופתוח יותר.

[The austrian philosopher Ludwig Wittgenstein rowing the boat on the Eidsvatn in Skjolden, going to his cabin and the solitude up in the mountainside.jpg](#) [13]

[14] הפילוסוף האוסטרי לודוויג ויטגנשטיין חוצה בסירה את אגם אדסוואטן בנורווגיה, בדרכו להתבודד בבקתתו בהרים.

"בגוף במנוחה יש אלף כיוונים סמויים, מערכת שלמה של קווים שמטים אותו לעבר הריקוד", כתב איש הספרות הצרפתי ז'ק ריווייר (Rivière) ב-1913. ב-1929, אחרי המלחמה הגדולה, כבר הפכה ההתכוונות האנינה לריקוד של W הניח לתנועות התזזיתיות של תסמונת הרגליים חסרות המנוחה.

בהמחברת הכחולה, ספר ובו טקסטים מהשנים 1933-1934, שהניחו את התשתית למה שהבשיל לימים לחקירות פילוסופיות (ושאולי אפשר לקרוא לו בשם החיבה *פילוסופיות*), ויטגנשטיין מרבה לדבר על עווית מנטלית, עווית של מבוכה פילוסופית שנובעת מהדחף המוטעה לחפש את ההגדרה הנכונה למילה כלשהי בשפה. הארווי קורמיר (Cormier) מדבר בצורה דומה בספר *Understanding Wittgenstein* על "רגעים פילוסופיים מגרדים" ("moments itchy"), שדרושה עזרה מפילוסופים ויטגנשטיינים כדי לגרד אותם. בחקירות פילוסופיות ויטגנשטיין מתאר אותם כרגעים של אי-שקט עמוק: "[ה]בעיות הללו, שמקורן בפשר מוטעה של צורות השפה שלנו... הן דאגות עמוקות" ¹⁶. זהו אי-שקט שמבצבץ בעצם תוכם של הסוגריים שבהם ניצבו קודם W וחבריו הנוסעים:

"(ותחושת אי-הנוחות, אם היא מתקשרת לשפה, היא עמוקה)" ¹⁷
"בגוף ראשון: ביטוי. ((לא בדיוק נכון.))" ¹⁸

כפי שדיוויד שקאלוויק (Schalkwyk) כותב בספר *Understanding Wittgenstein*, "הבלתי ניתן לביטוי שכנגדו מה שאנחנו לא אומרים מקבל את משמעותו" מתגלה עכשיו לא כספירה חיצונית, אלא "בלבו של ה'מקום [שאנחנו] בוודאי כבר נמצאים בו עכשיו" ¹⁹.

אם כך, איפה עומד W עכשיו?

הזמן כל לשנות לי חשוב פילוסופיה עושה שכשאני מוצא אני: "אחת רגל על זמן מדי יותר לעמוד יותר מוכן לא המאחר W את היציבה, לא לעמוד יותר מדי זמן על רגל אחת, כדי לא להפוך לנוקשה", כותב ויטגנשטיין ב*תרבות וערך* ²⁰. ובהמחברת הכחולה הוא מסביר: "השפה הרגילה שלנו, שמכל הנוטציות האפשריות היא זו שבה רוויים כל חיינו, מקבעת את רוחנו בתנוחה אחת, כביכול, ובתנוחה זו הרוח מרגישה לעתים כנתונה בעווית, משתוקקת גם לתנוחות אחרות... העווית המנטלית שלנו מתרופפת כאשר מראים לנו נוטציות הממלאות את הצרכים הללו. אלה יכולים להיות צרכים מגוונים מאוד..." ²¹.
"המשפטים בשפה שלנו משמשים במגוון רחב של משחקים" ²².

"עמוד בערך כאן!" כותב ויטגנשטיין בחקירות פילוסופיות, קטע 88.

) §88ξ N(

) §ξ (

עברנו כאן ממשתנה מקרי בצורה הכללית של טענה, לסימון של קטע מסוים מספר. מעמידה מתנודדת על רגל אחת (ξ) בתוך סוגריים אל מול השלילה (N), לעמידה בקירוב, מעוגנת, מתפתלת ופשוטת ידיים (§), לצדם של אינסופים (88).

פאול אנגלמן כותב על ויטגנשטיין: "כשהוא אף-על-פי-כן מתאמץ מאוד לתחום את הלא-חשוב [כלומר את ההיקף והגבולות של השפה הרגילה], אין זה קו-החוף של האי הזה שאותו הוא נחוש למדוד בדיוק כה קפדני, אלא גבולו של האוקיינוס" [23](#).

הסימון הזה שנהוג לסמן בו את הסעיפים בחקירות פילוסופיות מזכיר לי סוסון ים.

[15] [1280px-Hippocampus_histrix, Timor_Oriental.jpg](#)

[16] סוסון ים
תצלום ברשות הציבור

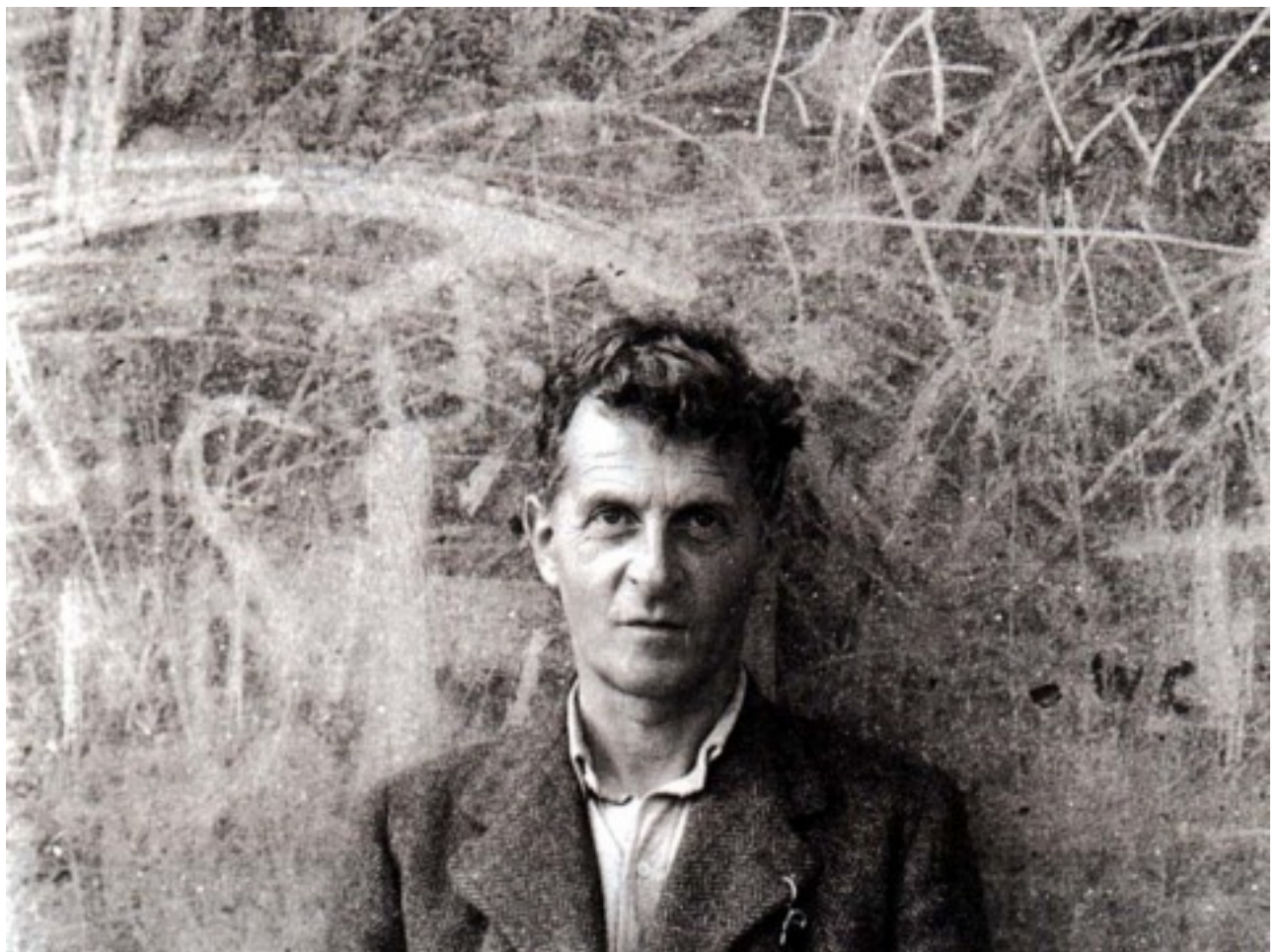

סוסוני הים נודעים כבעלי החיים שאצלם זכרים מסוגלים להתעבר. גופם מכוסה בלוחיות נוקשות, וזנבם חסר הסנפיר משמש לאחיזה ולא לשחייה – כי סוסון הים נחשב כדג בעל כישורי שחיה נמוכים ביותר, ומרבית הזמן הוא נאחז בזנבו בצמחי מים על מנת שלא להיסחף. לסוסון הים אין קיבה, לכן המזון עובר בגופו מהר מאוד.

אפשר אולי לדבר כאן על מעבר מהמיטה, שנוסעי המודרניזם המוקדם קפקא, פרוסט וחבריהם מרותקים אליה (bed), להיטמעות (embeddedness). כי W המאוחר, סוסון ים סחוף וחשוף, הנטוע טנטטיבית בסביבה ונותן לה לעבור בו ולעבר אותו, הוא כבר לא חיפושית בתוך קופסה²⁴, וגם לא ירח בודד במסלולו. ויטגנשטיין כותב שבעוד שכדי לקבוע את מסלולי הכוכבים אין צורך לבקש את הסכמתם של הכוכבים, הרי ש"את הדקדוק של שפה אפשר לקבוע רק בהסכמתו של דובר"²⁵.

ובהמחברת הכחולה הוא אומר כנגד הסוליפיסטים, שאומר למעשה משהו כמו "כאן נמצא כאן", ש"כדי שלמשפט 'אני כאן' יהיה מובן, הוא חייב למשוך את תשומת הלב למקום בחלל הציבורי"²⁶. השפה מקבלת משמעות רק בתוך הקשר, בתוך קהילה של דוברים. הפילוסוף, W, חייב להיות קשוב לקהילות האלה ומשולב בהן, אבל הוא אינו משתקע באף אחת מהן: "הפילוסוף אינו אזרח של אף קהילה של רעיונות. זה מה שהופך אותו לפילוסוף".²⁷

[17] [3-ludwig-wittgenstein-1-dreizehn.jpg](#)

[18] לודוויג ויטגנשטיין
תצלום ברשות הציבור

במאמר שלה בספר *Understanding Wittgenstein*, אנטוניה סולו (Soulez) מציעה לנו להבין את חשיבתו של ויטגנשטיין ב-1930 כחשיבה בתהודה ("resonance in"). היא מציעה להבין את המודרניזם במוזיקה, בפילוסופיה של ויטגנשטיין ובכלל, כיצירה של עננים צמריריים של צלילים עיליים שמרחיבים ומפזרים את המערכת הנתונה הרחק מעבר לתו השורש או הגרעין הקשה המקוריים שלה, המוכרים, הקרובים והחד-משמעיים:

"היבט אחד של המודרניזם הוא התרחקות ממרכז הארגון של האקורדים כנתון-בטבע... האטונליות מושגת על ידי בנייה של סדרה לוגית של אקורדים דיסוננטיים הרחק ככל שמתאפשר למלחין להרחיב את ההרמוניה מעבר לגבולות הקונבנציונליים של המערכת הטונלית. באופן דומה, התונית אנלוגיות חדשות על ידי יצירת... פרדיקטים של דמיון משפחתי מרחיבה את אפשרויות המשמעות הרחק מעבר לסוג הגרעין הרפרנציאלי של התוכן המושגי שעליו מדבר פרגה." [28](#)

"למילים רבות אין משמעות מוגדרת", כותב ויטגנשטיין במחברת הכחולה. "אבל זה איננו פגם. המחשבה שזה פגם כמוה כאמירה שהאור של מנורת הקריאה שלי כלל איננו אור אמיתי משום שאין לו גבול חד" [29](#). הוא חוזר על רעיון דומה בחקירות פילוסופיות: "אפשר לומר שהמושג 'משחק' הוא מושג של שוליים מטושטשים. - אך... האומנם יש תמיד יתרון בהמרה של תמונה בלתי-חדה בתמונה חדה? כלום אין הבלתי-חדה לעתים קרובות בדיוק מה שאנו צריכים?" [30](#) ואכן אצל דקדוק של נזילה לטיפה אותם והופך הקשיחים הסוגריים את שממוסס לענן הופכת הפילוסופיה, המאוחר [W 31](#): "ענן שלם של פילוסופיה מעובה לתוך טיפה של דקדוק" או, כדברי סטפן מלרמה, המצוטט בעמוד הלפני האחרון של המאמר החותם את הספר *Understanding Wittgenstein, Understanding Modernism*: "משהו שהוא כולו מוזיקה, מהות ורכות." [32](#)

[\[19\] tumblr_mn60pr9CQK1qbm479o1_500.gif](#)

[20]

איזו חקירה פילוסופית מבצעים אלבומים חסרי-מנוח שמפריחים ענן דיסוננטי בתוך סוגריים, דיסקים שרוקדים על גדותיהם בפואטיקה של מהות ורכות ושוליים מטושטשים? אולי בכל זאת יש ביכולתו של ויטגנשטיין לומר כאן ולו מילה אחת על המשמעות שהייתה למוזיקה בחייו. במאמר על היידגר (Heidegger) משנת 1929 הוא כותב: "היתקלות זו בגבולות השפה היא האתיקה." [33](#)

- 1. אם כי ההבחנה הזאת בעצמה היא כמובן ממש לא ויטגנשטיינית, כי לדעת ויטגנשטיין, פילוסופיה צריך בעצם לכתוב כצורה של קומפוזיציה פואטית: "I think I summed up my attitude to philosophy when I said: philosophy ought really to be written as a form of poetic composition" Ludwig Wittgenstein, (1937), trans: Peter Winch. (University of Chicago Press, *Culture and Value* Wittgenstein, 1980), p.24
- 2. Allan Janik and Stephen Toulmin, *Wittgenstein's*

1973), p. 170

- 3. לודוויג ויטגנשטיין, *חקירות פילוסופיות*, תרגום: עדנה אולמן-מרגלית (ירושלים: מאגנס, 2000), עמ' 35
- 4. Rush Rhees, ed., *Recollections of Wittgenstein* (Oxford University Press, 1984), p. 160

- 5. *חקירות פילוסופיות*, עמ' 35
- 6. , trans. C. K. Ogden (London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., 1922), p. 23 *Tractatus Logico-Philosophicus* Ludwig Wittgenstein, בגרמנית המקור: "Hier bin ich mir bewusst, weit hinter dem Möglichen zurückgeblieben zu sein"
- 7. *מאמר לוגי-פילוסופי* 4.126, 4.5
- 8. לודוויג ויטגנשטיין, *מאמר לוגי-פילוסופי*, תרגום: עדי צמח (תל אביב: הקיבוץ המאוחד: 1994) שם 4.463
- 9. In Anat Matar, ed, *Understanding Modernism* (2017), p. 242

- 10. "My book draws limits to the sphere of the ethical from the inside as it were". *Wittgenstein's Vienna*, p.192.

- 11. "If good or bad willing changes the world, it can only change the limits of the world, not the facts; not the things that can be expressed in language. In brief, the world must thereby be made senseless." *מאמר*

- 12. מיכל פלג, החתרנים (כתר, 2017)
- 13. ז'יל דלז ופליקס גואטרי, *קפקא: לקראת ספרות מינורית*, תרגום: רפאל זגורי-אורלי ויורם רון (תל אביב: רסלינג, 2005), עמ' 126, 66
- 14. שם, עמ' 43

"...the house I built for Gretl is the product of a decidedly sensitive ear and good [15](#).
manners, and expression of great understanding... But primordial life, wild life striving to

nk,Ludwig

(Free Press, 1990), p. 240

[16](#). חקירות פילוסופיות §111, 111

"(and the feeling of being ill at ease, if it relates to language, is a profound one)"; Ludwig [17](#).

et," inThe

, Psychology Press, 2003, p. 73 *Wittgenstein: The Vienna Circle*

"In the first person: expression. (Not quite right.)"; Ludwig Wittgenstein, *Zettel*, [18](#).

G.E.M. Anscombe. (University of California Press, 1967), §472

"the inexpressible against which whatever one says gets its meaning [is revealed] at the [19](#).

rstanding

, pp. 197, 195 *Modernism*

"I find it important in philosophizing to keep changing my posture, not to stand for too [20](#).

f."Culture

[21](#). לודוויג ויטגנשטיין, המחברת הכחולה והמחברת החומה, תרגום: דבי איילון. (תל אביב: רסלינג, 2006), עמ' 88

[22](#). שם, עמ' 98

[23](#). *Wittgenstein's Vienna*, p. 191

[24](#). חקירות פילוסופיות §293,

"One can only determine the grammar of a language with the consent of a speaker." *Voices of* [25](#).

m, p1027 quoted in *Wittgenstein*

[26](#). המחברת הכחולה, עמ' 105

"(The philosopher is not a citizen of any community of ideas. That is what makes him [27](#).

r.)"Zettel,

- "An aspect of modernism is a distance from the centre of organization of chords as given [28](#).
in-nature... Atonality is achieved by constructing logical series of dissonant chords as far and
as remotely as the composer is able to extend the harmonics beyond the conventional limits
of the tonal system. Similarly, drawing new analogies by creating... family-resemblance
predicates extends the possibilities of meaning far from a Fregean sort of referential nucleus

rstanding

ending Modernism

- [29.](#) המחברת הכחולה, עמ' 51
- [30.](#) לודוויג ויטגנשטיין, *חקירות פילוסופיות*, תרגום: עדנה אולמן-מרגלית. (ירושלים: מאגנס, 1995), עמ' 71
- [31.](#) Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*

Hacker and J. Schulte, revised 4th ed. (Oxford: Blackwell, 2009), §315

- [32.](#) "something all music, essence, and softness." *Understanding*

, p. 200 *Modernism*

- [33.](#) "This running-up against the limits of language is ethics." Ludwig Wittgenstein, "On

ed, Ludwig

. (Oxford: Blackwell, 1979), p. 68 *Circle: shorthand note recorded by F. Waismann*

<http://tohumagazine.server288.com/he/article/%D7%A2%D7%A0%D7%9F-%D7%A9%D7%9C-%D7%A4%D7%99%D7%9C%D7%95%D7%A1%D7%95%D7%A4%D7%99%D7%94> **Source URL:**

Links

- [1] https://tohumagazine.com/sites/default/files/11._With_Eccles_at_the_Kite_Flying_Station_in_Glossop.jpg
- [2] <http://tohumagazine.server288.com/he/file/35portraitofwittgenstein.jpg>
- [3] https://tohumagazine.com/sites/default/files/35._Portrait_of_Wittgenstein.jpg
- [4] <http://tohumagazine.server288.com/he/file/2aed98cae2059742fbdffd10021b33d8.jpg>
- [5] <https://tohumagazine.com/sites/default/files/2aed98cae2059742fbdffd10021b33d8.jpg>
- [6] <http://www.fusionmagazine.org/>
- [7] <http://tohumagazine.server288.com/he/file/wittgenstein-teacher-03.jpg>
- [8] <https://tohumagazine.com/sites/default/files/wittgenstein-teacher-03.jpg>
- [9] <https://www.bloomsbury.com/au/understanding-wittgenstein-understanding-modernism-9781501302435/>
- [10] <http://tohumagazine.server288.com/he/file/130903wittgensteinhousext01.jpg>
- [11] https://tohumagazine.com/sites/default/files/130903_WittgensteinHaus_Ext01.jpg
- [12] <http://bnr.bg/>
- [13] <http://tohumagazine.server288.com/he/file/austrian-philosopher-ludwig-wittgenstein-rowing-boat-eidsvatn-skjolden-going-his-cabin-and-tgenstein%20rowing%20the%20boat%20on%20the%20Eidsvatn%20in%20Skjolden%2C%20going%20to%20his%20cabin%20and%20the%20solitude%20up%20in%20the%20mountainside.jpg>
- [14] <https://tohumagazine.com/sites/default/files/The%20austrian%20philosopher%20Ludwig%20Witgenstein%20rowing%20the%20boat%20on%20the%20Eidsvatn%20in%20Skjolden%2C%20going%20to%20his%20cabin%20and%20the%20solitude%20up%20in%20the%20mountainside.jpg>
- [15] http://tohumagazine.server288.com/he/file/1280px-hippocampus_histrix_timor_oriental.jpg
- [16] https://tohumagazine.com/sites/default/files/1280px_Hippocampus_histrix%2C_Timor_Oriental.jpg
- [17] <http://tohumagazine.server288.com/he/file/3-ludwig-wittgenstein-1-dreizehn.jpg>
- [18] <https://tohumagazine.com/sites/default/files/3-ludwig-wittgenstein-1-dreizehn.jpg>
- [19] http://tohumagazine.server288.com/he/file/tumblr_mn60pr9cqk1qbm479o1500.gif
- [20] https://tohumagazine.com/sites/default/files/tumblr_mn60pr9CQK1qbm479o1_500.gif